

Kral Yolu'nun Anadolu Güzergâhı*

Erdal POLAT**

ÖZ

MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında Pers (Akhaimenid) İmparatorluğu'nun tahtına II. Kyros geçmiştir. II. Kyros (Büyük Kyros) (MÖ 559-530/29) döneminde bir dizi yenilik gerçekleştirilmiş ve Persler (Akhaimenidler) yükselen bir ivme kazanmıştır. Persler, doğuda Hindistan, batıda Ege'nin mavilikleri ve güneyde Mısır'a kadar geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. Bu coğrafyayı *Satraplık* adı verdikleri idari bir sistemle yönetmişlerdir. Söz konusu bu coğrafyadaki gelişmelerden haberdar olabilmek ve aynı zamanda bu coğrafyaya ulaşabilmek için var olan yolları kullanılmışlardır. İlk başlarda bu yollar askeri amaçlara hizmet etmiş olsa da, daha sonra idari, ekonomik ve haberleşme gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Literatürde Kral Yolu olarak bilinen yolda bu amaçla kullanılmıştır.

Perslerden önce Anadolu'da (Türkiye) ikamet eden devletler/ imparatorluklar tarafından inşa edilerek kullanılan bu yollar, Pers dönemi Anadolu'sunda da bir takım iyileştirmelerden geçerek kullanım görmeye devam etmiştir. Özellikle de Pers Kralı I. Darius'un tahta çıkmasıyla, idari sistem ile vergilendirme de revizyonlar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında daha geniş imparatorluk sınırları için gerçekleştirilen askeri seferler de bu yolların kullanımını arttırmıştır. Bu durum yollar da bakım çalışmalarını gerektirmiştir.

Kral Yolu, antik metin yazarı Herodotos'un *Historiai* adlı eserinde (V. 52-54) anlatılmaktadır. Bu anlatıya göre; Kral Yolu ülkemizin birçok bölgesinden ilerleyerek sınırlarımız dışına çıkmıştır. Yol, günümüz İran'ın Huzistan eyaleti sınırları içerisinde kalan Sousa şehrinde sonlanmaktadır. Ephesos'dan (Selçuk) başlayan yolun, şekillenmesinde topoğrafik faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca yolun Sardeis'den (Sart) sonraki güzergâhı üzerine birçok farklı görüşün bulunması, Lydia ve Phrygia Bölgeleri'nde Kral Yolu'nun ilerleyişi ile ilgili tartışmalı rotaların oluşmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, idari, ekonomik, askeri ve haberleşme gibi birçok

* Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı'nda 2022 yılında tamamlanan "Pers Kral Yolu'nun Anadolu Güzergâhları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Van/Türkiye.

E-posta: erdalpolat@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2229-9819 DOI: 10.32704/erdem.2023.85.091

Makale Gönderim Tarihi: 10.02.2023 *Makale Kabul Tarihi: 08.06.2023 * (Araştırma Makalesi)

alandaki kullanılan Kral Yolu'nun, Anadolu sınırları içerisinde ilerleyen bölümü çivi yazılı belgeler, arkeolojik veriler ve antik metin kayıtları ışığında ele alınmıştır. Bu yolun geçmiş olduğu farklı güzergâhlara yer verilmiş ve Anadolu'nun kuzey ve güneyinde iki farklı rotanın kullanılmış olduğu saptanmıştır. Bu duruma bağlı olarak da Kral Yolu'nun geçmiş olduğu önemli merkezlere ve güzergâha eklenmesi gereken yerleşim yerlerine de bu çalışma vasıtasıyla ulaşılmıştır. Akhaimenidler için jeostratejik manada önem arz eden Daskyleion (Hisartepe) ve yolların kavşak noktasında bulunduğu için önemli olan Oluz Höyük (Kritalla?) yerleşimlerinin Kral Yolu'na dâhil edilmesi gerektiği nedenleriyle ifade edilmiştir. Ayrıca imparatorluğun doğu ve batısı arasında yaşanan kültürel etkileşim de Kral Yolu'nun rolü saptanmış ve bu yolun önemi bir kez daha görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Pers (Akhaimenid) İmparatorluğu, Kral Yolu, I. Darius, Herodotos

The Anatolian Route of the Royal Road

ABSTRACT

In the first half of the 6th century BC Cyrus II came to the throne of the Persian (Achaemenid) Empire. A number of innovations were made and the Persians (Achaemenids) gained a rising momentum under his rule between the years 559-530/29 BC. The Persians ruled over a wide geography as far as India in the east, the Aegean in the west and Egypt in the south. They ruled this geography with an administrative system called Satrapy. Persians used the existing roads to be aware of the developments in this geography and to reach this geography at the same time. Although these roads served for military purposes at first, they started to be used in many areas such as administrative, economic and communication. The road known as the Royal Road in the literature was also used for this purpose.

These roads, which were built and used by the states/empires residing in Anatolia (Türkiye) before the Persians, continued to be used after some improvements in the Persian period Anatolia. In particular, with the accession of the Persian King Darius I to the throne, revisions were made in the administrative system and taxation. In addition, military expeditions to expand the empire also increased the use of these roads and thus the roads were improved.

The Royal Road is described in the *Historia* (V.52-54) of the ancient text writer Herodotus. According to this narrative; The Royal Road has gone beyond our borders by passing many parts of our country. The road ends in Sousa, within the borders of the Khuzestan province of present-day Iran. It is seen that topographic factors were effective in the shaping of the road starting from Ephesos (Selçuk). In addition, the existence of many different views on the route of the road after Sardis (Sart), caused the formation of controversial routes regarding the progress of the Royal Road in the Lydia and Phrygia Regions.

In this study, The part of the Royal Road within the borders of Anatolia, which is used in many areas such as administrative, economic, military and communication, has been discussed in the light of cuneiform documents, archaeological data and ancient text records. The different routes that this road passed through were investigated and it was determined that two different routes were used in the north and south of Anatolia. Because of this, the places worth being added to the list of important centers and settlements where the Royal Road passed were reached through this study. The fact that the settlements of Daskyleion (Hisartepe), which was of geostrategic importance for

the Achaemenids, and Oluz Höyük (Kritalla?), which was important because it was located at the crossroads of the roads, should be included to the Royal Road was stated with reasons. In addition, the role of the Royal Road in the cultural interaction between the east and west of the Empire was determined and the importance of this road was seen once again.

Keywords: Anatolia, Persian (Achaemenid) Empire, Royal Road, Darius I, Herodotus

Giriş

Kurucu kral II. Kyros'un (MÖ 559-529) Akhaimenid Hanedanlığı tahtına oturmasıyla tarih sahnesinde önemli bir kazanım sağlayan Persler, siyasi anlamda gerçekleştirmiş olduğu yönetim şekliyle bu durumu pekiştirmiştir. Asur ve Urartu Krallıklarından devşirilerek kullanılan eyalet (satraplık) idari sistemiyle büyük bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır. Doğuda Hindistan, batıda Ege ve güneyde Mısır'a kadar uzanan sınırlarla geniş bir coğrafya yönetim altında tutulmuştur (Kalkan 2008: 33; Khurt, 2009: 353-bkz. Harita 1). Ayrıca Pers siyasi tarihinde kendine münhasır yer edinerek revizyoner kral olarak adlandırılan I. Darius'un yönetimde söz sahibi olması, Perslerde birçok anlamda değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Satraplık idari sisteminde yapılan değişikliğin yanı sıra vergilendirmede yapılan düzenlemeler imparatorluğun uzun soluklu bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.¹ Akhaimenid Hanedanlığı krallarının gerçekleştirmiş olduğu söz konusu yenilikler hem ulaşım ağının hem de haberleşme mekanizmasının gelişmesini sağlamıştır. Metin yazarı Herodotos (VIII. 98) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Yeryüzünde Pers haberleşme servisi kadar hızlı bir şey yoktu; bakınız Persler, kendi anlatışlarına göre, bu işi nasıl düzenlemişlerdir: Yol, baştan sona kadar, bir günde aşılacak bölümlere ayrılmıştır. Bunlara, değiştirme yapmak için her bir günlük aralık başına bir tane hesabı ile adam ve at verilmiştir; habercinin yolu en kısa zamanda almasına hiçbir engel olamaz, ne kar, ne yağmur, ne güneşin ateşi, ne gece. Birinci ulak, haberi ikinciye aktarır, ikinci üçüncüye ve böylece gider. Haber, Yunanlıların Hephaios onuruna düzenledikleri lampadophoroilerdeki² meşale gibi elden ele geçerek yerine ulaşır. Bu atlı postaya Persler “Angareion” diyorlar.”(Hdt, VIII. 96).

Metin yazarı Herodotos'un eserinde (V. 52-54) bahsetmiş olduğu Kral Yolu batıdan-doğuya doğru tasvir edilmiştir. Bu tasvire göre; Anadolu antik dönem bölge adlandırmalarında yol, İonia, Lydia, Phrygia, Kappadokia, Kilikia

¹ Pers Kralı I. Darius, tahta çıktıktan sonra imparatorluğu yedi parçaya böldü. Hem sahip olduğu hem de imparatorluğa kattığı topraklarda uyguladığı yasalarla eşit bir yönetim tarzı benimsemiştir. Kyros'un sözünü yerine getirerek alınan vergileri yasayla yürürlüğe sokmuştur. Yapmış olduğu düzenlemelerle birliklik sağlayarak, para ve armağanlarla Pers halkını yanına çekmiştir. Bu sebeptendir ki; ordu, Darius'a mutlak bağlılık göstererek Kurucu Kral II. Kyros kadar toprak kazandırmıştır. Pl. Laws 695 c,d. I. Darius'un gerçekleştirmiş olduğu düzenlemelerle ilgili çivi yazılı belgeler de bizlere bilgiler sunmaktadır. Behistun Yazıtı'nda ki ifadelerde kralın ele geçirdiği ve haraç ödeyen topluluklardan bahsedilmektedir (Kent 1953: 119,120).

² Şenlik geceleri düzenlenen donanma alayı. Büyük bayramlarda meşale koştururlarmış (Hdt, VIII. 96, dip. 346).

bölgelerinden ilerleyerek Sousa'ya varmaktadır. Yazar tarafından verilen bu bilgiler bizleri bir yere kadar götürebilirken, yazarın aynı eserinde (VII. 7,32) Pers Kralı I. Kserkses'in (MÖ 485-465) Yunanistan üzerine gerçekleştirdiği seferde izlemiş olduğu güzergâh da çalışma konumuza katkı sunmaktadır. Ayrıca bir diğer metin yazarı Ksenophon'un konu edindiği (Anab. I.2.6), III. Kyros'un (Genç Kyros) büyük kral II. Artakserkses'e karşı isyanında izlemiş olduğu güzergâh konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.³ Yazar Herodotos ve Ksenophon'dan sonraki dönemlerde, Anadolu tarihi coğrafyası üzerine önemli bir eser kaleme almış olan Strabon (XIV. 2.29), Ephesos'dan başlayıp doğuya doğru devam eden ve herkesin kullanmış olduğu bir güzergâhtan bahsetmektedir.⁴ Çalışmamızda söz konusu olan bu güzergâhlar alt başlıklar halinde verilmiştir.

1. Kral Yolu

Kral Yolu, tarihçi-yazar Herodotos (V. 52,54) tarafından Ephesos'dan başlayıp Sousa'da sonlanan, insanların oturdukları yerden güvenle geçilen, 111 posta istasyonunun bulunduğu ve 90 günde aşılacak uzun tarihi bir yoldur. Ayrıca Ksenophon'un (Kyr. VIII. 16,17) aktarımlarıyla, kurucu kral II. Kyros'un uzak yerlerdeki gelişmelerden haber alabilmek için bir atın bir günde kat edeceği mesafeyi hesaplatarak posta istasyonları kurdurttuğunu ve buraları atlar ve haberleri taşıyacak insanlarla donattığını okumaktayız. Teslim edilen mektupların iletilmesi, yorgun haberci ve atların değişimi ile gece-gündüz durmadan bilgi akışının olduğunu ifade etmektedir (Kalkan 2021: 417). Aslında Ksenophon'un aktardığı bu bilgiler çivi yazılı belgeler ile desteklenmektedir. Söz konusu bu belgelerde şu ifadeler yer almaktadır;

“1-6. Kamişdana, Haturparna ve onun arkadaşı 3QA unu aldı. 7-9. O, Bakabana'nın bu mühürlü belgesini taşıdı. 10-11. Onlar, hızlı habercilerdir (elçilerdir). 12-13. Dokuzuncu ay.” (PF 1334 Hallock 1969: 377).⁵

“1-5. Irtuppiya'nın mühürlü bir belgesi gereğince 40 (BAR) tahıl, yolda seyahat eden 4 at için bir kenara ayrıldı. 6-8. Sekizinci ay, 21. yıl.” (PF 1652 Hallock 1969: 454).⁶

Kral Yolu, Ephesos'dan başlayarak Hypaiapa (Günlüce) antik kentini

³ Detaylı bilgi için Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, I. 2.5.

⁴ Detaylı bilgi için Strabon, *Geographika*, XIV.2.29.

⁵ Detaylı bilgi için, PF 300, PF 1451, PF 2052; Hallock 1969: 144, 408, 635.

⁶ Detaylı bilgi için, PF 1650, PF 1655, PF 1672; Hallock 1969: 454, 455, 460.

geçerek Tmolos'u (Bozdağ) aşarak Sardeis (Sart) yerleşimine ulaşmaktadır. Doğal nedenlerden ötürü burada ikiye ayrılan yolun ilerleyişi üzerine farklı öneriler sunulmaktadır. Yolun, Strabon'un belirttiği *Yanık Ülke* Katakakaumena'ya (Kula) vardığı sırasıyla Pessinous-Gordion-Ankyra-Tavium-Sebastea ve Melitene yerleşimine ulaştığıdır (Sevin 2019: 10,12, bkz. Harita 2). Önemli bir liman kenti olan ve diğer şehirlerle bağlantısı olan Ephesos, Kral Yolu'nun batı başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Ephesos'dan Sardeis şehrine doğru Belevi ve Tire yerleşimlerinden geçen yol Hypaipa antik kentine ulaşmaktadır. İzmir İli Ödemiş İlçesinin 5 km kadar kuzeyinde konumlanan modern Günlüce'de yapılan araştırmalarda Akhaimenid Dönemine ait olan ve o dönemi yansıtan arkeolojik veriler ele geçmiştir.⁷ Magosların dini ritüellerde kullanmış oldukları jasper taşı, sikkeler üzerinde imparator portresi ile Pers orijinli tanrıça Anahita'nın kullanılmış olması bu verilerden bazılarıdır. Bölgede ulaşım ağı üzerine yapılan çalışmalarda eski yolların varlığı önem arz etmektedir (Kalkan 2016: 5,6). Ayrıca İonia İhtilalinde⁸ yukarıda belirtilen eski yolların kullanılmış olabileceği bu merkezi ön plana çıkarmaktadır. Yol Hypaipa antik kentinden ilerleyerek çivi yazılı belgelerde Perslerin satraplık merkezi olduğu belirtilen ve daha öncesinde Lydia Krallığı başkenti olan Sardeis'e (Sart) ulaşmıştır. Bu yerleşim yeri Kral Yolu'nun doğuya doğru açılan kilit noktasıdır (bkz. Harita 3). Sardeis'te yol kuzey ve güney rotası olarak ikiye ayrılmaktadır. Sardeis'deki arkeolojik çalışmalarda Pers Dönemi'ne tarihlendirilen ve "hâkim Akhaimenid" üslup olarak ifade edilen mühürlerin Sardeis'teki üst sınıfa işaret ettiği düşünülmektedir. Bahse konu olan mühürlerde bu sınıfın Pers İmparatorluğu'na olan bağlılığı tasdik edilmektedir (Dusinberre 2010: 186). Sardeis'teki çalışmalarda bulunan ve Pasargadai'deki II. Kyros'un mezarıyla benzerlik taşıyan düzgün kesme kireç taşından yapılmış Piramidal Mezar Anıtı önemli buluntular içerisinde kendine yer bulmaktadır. Lydia yıkım katmanında ele geçen ve MÖ 4-3. yüzyıllara tarihlendirilen seramiklerin Akhaimenid seramik repertuarına ait olan Akhaimenid Kâse ve metal taklidi Phialailer olması da bu durumu desteklemektedir (Cahill 2017: 310,323). Ayrıca Pers İmparatorluğu döneminde Sardeis yerleşimine Kral Yolu aracılığıyla mal ve haber taşınımı gerçekleştiğine dair yazılı veriler bulunmaktadır. Persepolis Tahkimat Tabletlerinde, taşınan mal ve türü bunu

⁷ Ödemiş/Yenicceköy de ele geçirilen ve Hellenistik-Roma Dönemine tarihlendirilen bir grup buluntu içerisindeki bronz ve seramik Akhaimenid kâselerin varlığı bölgedeki Akhaimenid varlığına işaret etmektedir.

⁸ Detaylı bilgi için Hdt. V. 100 bakınız.

taşıyan kişi ve taşınılan merkez bilgileri yer almaktadır.

“1-7. Haturdada tarafından tedarik edilen, 6 QA un, Hamaratsa ve onun 3 arkadaşı -hızlı haberciler (elçiler)- her biri 1 ½ teslim alıyor. 7-9. O, kralın mühürlü bir belgesini taşıdı ve Onlar Sardis’e gitti. 10-12. 28. yıl, 2. ay.” (PF 1321 Hallock, 1969: 374).

“6-7. Artaphernes’den aldıkları mühürlü belgeyi taşıdılar. 7-8. Onlar Sardis’ten yola çıktılar. Persepolis’e gittiler.” (PF 1404 Hallock, 1969: 396)⁹.

Sardeis’den kuzey ve güney rota olarak ayrılan yol, kuzey yönünde Pessinus (Ballıhisar)-Gordion (Yassıhöyük) hattı üzerinde ilerleme göstermektedir. Pessinus’daki çalışmalarda *The Roman Road* olarak ifade edilen ve 7,2 km lik dolgu yolun kuzey-güney doğrultulu bir şekilde ilerlediği görülmektedir (Tssetskhladze vd. 2012: 115; Claerhout-Devreker 2008: 12). Phrygia Krallığı’nın başkenti Yassıhöyük’ün (Gordion), Herodotos’un bahsettiği 111 posta istasyonundan biri olduğu düşünülmektedir. Gordion yerleşiminde ortaya çıkarılan ve dönemine göre gelişkin yapıya sahip olan bir yolun varlığı bunun Kral Yolu’na ait bir parça olduğudur. Yüzeyi sert ve çakıllı olan yolun, her iki tarafı taşlarla sınırlanmış olup, bu yol parçasının fildişi ve cam ithali için kullanılan büyük ticaret yolunun aktif olan kısmına ait olduğudur. Ayrıca MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen seramik buluntularının da Akhaimenid Dönem’de yapılmış olması düşüncesi Gordion’un konumuz için önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Yol buradan Ankrya ve Boğazköy hattını takip ederek güneye Kültepe/Kaniş’e ulaşmıştır. Kaniş’ten Tyana (Niğde/Kemerhisar) kentine ulaşan yol Kilikia Kapıları’ndan Suriye doğru ilerlemiştir (Young 1963: 349,356, bkz Harita 4; Colburn 2013: 37).

Kral Yolu’nun Fırat (Euphrates) Nehri’nin doğusunda nasıl ilerlediğini Herodotos’un metin aktarımlarından okumaktayız. Söz konusu metin aktarımlarında aşılması gereken nehirlerden, geçilen bölgelerden ve bu bölgeler arasındaki mesafelerden bahsedilmektedir.

“Kilikia ve Armenia arasında sınır, içinde gemilerin yüzebildiği bir ırmaktır ki, adı Fırat’tır. Armenia içinde her biri bir garnizonla tutulan on beş konaklık yol vardır, elli altı buçuk parasang tutar. Bu bölgeyi gemilerin yüzebildiği dört ırmak sular; bunlar geçilmeden gidilemez. Birincisi Dicle’dir; ikinci ve üçüncü aynı yerden çıkmadıkları ve bir tek ırmak olmadıkları halde aynı adı taşırlar. Birincisi Armenia’dan, öbürü Matienlerin ülkesinden gelir. Dördüncüsünün adı Gnydes’dir; eskiden Kyros’un üç yüz altmış kanala

⁹ Diğer örnekler için PF 321 Hallock 1969: 374; PF 1409 Hallock 1969: 397 bakınız.

ayırmiş olduğu ırmak budur. Armenia'dan Matienler ülkesine geçerken dört konak vardır ve bu ülkeden Kissia'ya vardiktan sonra, üzerinde Susa kentinin kurulmuş olduğu ve gemilerin işlemesine elverişli bulunan Khoaspes'e kadar on bir konak, kırk iki buçuk parasang vardır." (Hdt., V.52).

Konumuzla ilgili yapılan modern çalışmalarda, Malatya'dan (Melitene) sonra Fırat Nehri'nin belli başlı geçitlerle aşılmış olduğunu göstermektedir. Nehrin kuzey tarafında kalan ve Malatya'ya yakın olan Tomisa Geçidi ile nehrin güney kısmında bulunan Birecik yakınlarındaki Belkis ve Samsat'a yakın Keferhan Geçidinin nehrin aşılması için kullanımı olasıdır (Sevin 2019: 14,16). Nehrin hemen yakınında bulunan Habibuşağı üzerinden Kömürhan'a ve burada Maden üzerinden Ergani'ye varan yol, Diyarbakır, Çınar, Mardin ve Nusaybin'den (Nisibis) sınırlarımız dışına çıkmaktadır (French 1998: 28). Akhaimenidlerden önce Anadolu ile ekonomik ve siyasi ilişkileri olan Asurluların, Asur Ticaret Koloni Çağı'nda (ATKÇ) Kültepe/Kaneş'e ulaşmak için Fırat Nehri'ni aşmak zorunda olduğu bilinmektedir (Barjamovic 2018: 43). Fırat Nehri'nin hangi yakasında olduğu konusu kesin olmamakla birlikte Hahhum Krallığı'nın geçiş için kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüz Adıyaman il sınırları içerisinde Atatürk Baraj sular altında kalan Samsat olduğu düşünülen bu yer ticari bir koloni ve Fırat'ın bulunduğu alandaki önemli bir yerleşim yeridir (Albayrak 2018: 6,8- bkz. Harita 5).

"Ben büyük kral Tabarna Zippaşna'ya gittim ve bir aslan gibi Hahhu kentini (askerlerini) dağıtıp, Zippaşna kentini yok ettim. ... Hahhu'ya gittim ve O (kral) Hahhu'da şehrin kapısında üç kez savaştı ve ben Hahhu'yu tahrip ettim. ... Hiç kimse büyük Fırat Nehri'ni geçemedi, büyük kral Tabarna yürüyerek geçti onu ardından askerleri yürüyerek geçti. Sargon onu (Fırat'ı) geçmişti. ..." (Barjamovic, 2011: 101,102).

1.1. I. Kserkses'in Yunanistan Üzerine İzlemiş Olduğu Güzergâh

MÖ 490 yılında gerçekleşen Marathon Savaşı'nın kaybedilmesi ve Lydia Krallığı'nın da başkentliğini yapmış olan Sardeis'e Atinalıların saldırılar düzenlemesi kral I. Darius'un daha büyük bir ordu ile Yunanistan üzerine yürünmesindeki sebepler olarak kabul edilmektedir. Kral I. Darius'un ölümünün ardından Yunanistan üzerine yapılacak sefer, tahta oturan oğlu I. Kserkses tarafından gerçekleştirilmiştir (Hdt., VI.94,140; VII. 1,4; Dönmez 2017: 44,47; Polat 2022b: 63). Pers Kralı I. Kserkses'in ordusunun ilerlediği güzergâhın kesinliği bilinmemekle birlikte arkeolojik ve yazılı veriler ışığında Kral Yolu ile bağlantılı olan bölümü ele alınmıştır. Bu bağlamda kraliyet

merkezinden sefere çıkan Kserkses'in önemli merkezlerden olan Thosp'a (Van) uğradığı düşünülmektedir. Çünkü Van Kalesi'nin güneyine Pers Kralı tarafından yazdırılmış olan ve literatürde "Kserkses Yazıtı" olarak bilinen çivi yazılı belge bulunmaktadır (Kalkan 2008: 22). Bu durum da Kserkses'in izlemiş olduğu bu güzergâhın olasılığını güçlendirmektedir. Buradan Akhaimenidlerin buradaki varlığının kanıtı olarak kabul edilen Apadana tarzı (çok sütunlu salon) yapının bulunduğu Altın-tepe'ye (Akilisene) oradan Tokat/Zile üzerinden Herodotos'un orduların toplanma yeri olarak bahsettiği "Kritalla"ya ulaşmışlardır (Hdt. VII. 26; Kalkan 2008: 265). Kritalla yerleşimi ile ilgili olarak farklı güzergâh önerilerinde bulunmaktadır.¹⁰ Söz konusu bu güzergâhlar içerisinde arkeolojik verileri ile ön plan çıkan yerleşim alanı Oluz Höyük' tür. Amasya ilinin 25 km güneybatısında Geldingen Ovası'nda bulunan yerleşim, çevresindeki düzlük alanlar ve yol ağları üzerinde bulunan konumu ile ön plana çıkmaktadır. Apadana (sütunlu salon), ateş gede, kült yolu gibi arkeolojik verilerin yanı sıra kurşun sapan taneleri ile tunçtan yapılmış ok uçlarının bulunması Kritalla yerleşiminin burası olma olasılığını güçlendiren askeri arkeolojik veriler olarak kabul edilmektedir. Oluz Höyük'te son dönemde yapılan arkeolojik çalışmalarda 28 m uzunluğunda 8,5 m genişliğinde ve ortasında su kanalı bulunan bir yol açığa çıkarılmıştır. Söz konusu bu yolun varlığı Kral Yolunun bir parçası olarak düşünülmekte ve konumuz açısından da önem arz etmektedir. Ayrıca sütunlu salon olarak bilinen yapının batısında ateşgede ile konumsal ilişkisi bağlamında bir yapının "çaparhane" (posta istasyonu) olabilme ihtimali Oluz Höyük yerleşimini Kral Yolu güzergâhında olabilme ihtimalini güçlendirmektedir (Dönmez 2016: 64; Dönmez 2018: 26,29; Dönmez 2022: 318). Kserkses'in ordusunun kışı geçirdiği Kritalla (Oluz Höyük?) yerleşiminden batıya doğru hareket ederek Kelainai (Dinar) yerleşimine ulaşmak için sırasıyla; Boğazköy, Büyüknefes (Tavium), Ankyra (Ankara), Gordion (Yassı Höyük), Pessinus (Ballıhisar), Amorion (Hisarköy) ve Symnada yerleşimlerinden geçmiş Kelainai'ye (Dinar) varmıştır (Hacıköylü 2019: 159,179). Ordunun bu şekilde izlemiş olduğu güzergâhtaki yerleşim yerlerinin Kral Yolu'nun "kuzey" ve güney" rotaları üzerinde olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Harita 6).

¹⁰ Detaylı bilgi için, Ramsay 1920: 89-112; Demir 2020a: 439-472.

1.2. III. Kyros'un İzlediği Güzergâh

Akhaimenid Hanedanlığı'nın vasal kralı III. Kyros (Genç Kyros) büyük kral ve aynı zamanda ağabeyi II. Artakserkses'e ile yaşamış olduğu bazı olaylardan¹¹ sonra planlar yapmaya başlar (Ksen. Anab. I. 1.2). Söz konusu bu planlar dâhilinde III. Kyros, Hellenli paralı askerleri ordusuna dâhil etmiştir. Bugünkü Suriye sınırları içerisinde olan Kunaksa'da yaşanan savaşta III. Kyros öldürülerek isyan bastırılmıştır. Hellenli askerlerin ana vatanları olan Yunanistan'a dönüşünü konu edinen "Anabasis Onbinlerin Dönüşü" adlı eserde, seferde öncesinde bir asker, dönüş yolunda ise orduyu komuta eden bir komutan olan yazar Ksenophon tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, III. Kyros'un Sardeis'ten ilerleyerek izlediği rotayı ordunun varmış olduğu merkezler ve coğrafi tanımlarıyla anlatmıştır. Ksenophon tarafından adeta bir günce titizliğinde yazılan bu eserde izlenen rotanın Kral Yolu ile olan bağlantısı önemlidir. Sardeis yerleşiminden yola çıkan ordu, Lydia Bölgesi sınırları içerisinde kalan Maindros'a (Büyük Menderes) üç stathmos,¹² yirmi iki fersah¹³ yol almıştır. İki plethron¹⁴ genişliğinde olan nehrin yedi gemiden oluşan köprüye sahip Maindros Nehri aşıldıktan sonra bir stathmos, sekiz fersah kat edilerek Phrygia Bölgesi'nde bulunan büyük ve gelişmiş bir merkez olan Kolossai'ye (Denizli/Honaz) ulaşılmıştır (Ksen. Anab. I. 2.7). Bu konuyla ilgili bir öneri de, III. Kyros'un Hermos (Gediz) Vadisi üzerinden önemli bir yerleşim merkezi olan Philadelphia'ya (Manisa/Alaşehir) vardığı ve buradan Kastolos Ovası'ndan devam edilerek Buldan Geçidi'ne ulaştığıdır. Denizli Sarayköy üzerinden Maindros Nehri aşılarak önemli bir merkez Kolossai'ye varılmıştır (Demir 2020b: 159,180). Yedi gün boyunca konaklanan Kolossai'den üç stathmos yirmi fersah ilerlenilerek Kelainai'ye (Dinar) ulaşılmıştır. Günümüz yerleştirmelerine göre bugünkü Afyonkarahisar/Dinar olduğu düşünülen yer, Persler için önemli olan "Paradeisos"¹⁵ yapısına sahiptir. Günümüz karşılığıyla park, bahçe diye düşünebileceğimiz yerde; saray yapısı, koruluk alan, yabani hayvanlar bulunmaktadır. Ayrıca Maindros Nehri hem paradeisos yapısının hem de Kelainai yerleşiminin içinden geçmektedir. Bu alanda bulunan saray yapısı

¹¹ Detaylı bilgi için Ksen. Anab. I.1.2. bakınız.

¹² Durak, konak bir günlük yürüyüş mesafesi anlamlarına gelmektedir. İki stathmos arası mesafeler değişmekle birlikte genellikle 5 fersahtır.

¹³ Yaklaşık olarak 4900 m dir.

¹⁴ Yüz ayak. 29,6 m genişliğindedir.

¹⁵ Persçe "Pairidaosza" kelimesinin Yunancaya "Paradeisos" olarak geçmiş halidir. "bir kralın ya da devlet yöneticisinin (satrap) yaptırdığı, koruduğu, bakımını üstlendiği etrafı çevrili park ..." olarak bilinen yerdir (Bakır 2003: 10).

ile kaleyi, I. Kserkses'in Yunanistan seferi dönüşünde yaptığı aktarılmaktadır (Ksen. Anab. I. 2,9,10). Ordu buradan iki stathmos on iki fersah ilerleyerek Peltai'ye (Denizli/Çivril) daha sonra kuzeye yönelerek iki stathmos on fersah yol kat ederek Keramon Agora'ya (Uşak/Banaz) varmış daha sonra üç stathmos otuz fersah yol alarak Kaystroupedion'a (Afyonkarahisar/Bolvadin) ulaşmıştır. Buradan iki stathmos on fersah devam ederek Thymbrion'a varılmıştır. İki stathmos, on fersah alınan yol sonunda Thyriaieon'a (Ilgın) ulaşılmıştır. Günümüz İç Anadolu Bölgesi'nin önemli merkezlerinden olan İkonion'a (Konya) Ilgın üzerinden geçen ordu, Konya, Niğde, Adana ve Kayseri illerinin bir bölümünü kapsayan Lykonion'dan ilerleyerek Tyana (Niğde/Kemerhisar) Kilikia kapılarına doğru yönelmiştir. Syennesis ünvanlı yerel seçkinlerin yönetiminde olduğu Kilikia Bölgesi'nden yirmi beş fersah ilerleyerek Tarsos şehrine ulaşılmıştır (Ksen. Kyr. VII.6; Polat 2019: 72,73-bkz. Harita-7).

III. Kyros'un izlemiş olduğu rota, günümüz modern karayolları güzergâhıyla da uygunluk göstermektedir. Salihli (Sardeis) den çıkan yol iki farklı rota şeklinde ilerleyerek Uşak'tan Dinar'a buradan Konya'ya ve Kilikia Kapıları'na ulaşmaktadır. İkinci bir yol, Salihli'den Denizli Honaz'a ve buradan Dinar'a varmakta Konya üzerinden Kilikia Kapılarına ulaşmaktadır. Hem tarihi dönem de hem de günümüzde söz konusu bu yol Kral Yolu'nun "güney rotası" için önem arz etmektedir (bkz. Harita-8).

1.3. Daskyleion Rotası

Çivi yazılı belgeler ışığında Hellespontos Phrgiası'nın satraplık merkezi olduğu ifade edilen Daskyleion (Hisartepe) yerleşimi, Persler için önemli merkezlerden biridir. Daskyleion günümüz Balıkesir, Bandırma İlçe sınırları içerisinde Manyas Gölü'nün hemen yakınına konumlandırılmıştır. Buradaki ilk kazılar 1950 li yıllarda yapılmış ve arkeolojik buluntularıyla önemli bir merkez olmuştur. Daskyleion yerleşimi bir diğer satraplık merkezi olan Sardes'in kuzeyinde yer almaktadır (Bakır 2011: 55; İren vd. 2017: 333; Polat 2021b: 74). Daskyleion'da yapılan kazılar esnasında 500 adet¹⁶ "bullanın" ele geçmiş olması dönemin kazı başkanı tarafından "antik dönemin telekomünikasyonu" olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Haberleşme ağı için önemli kabul edilen arkeolojik buluntu bullalar Kral Yolu güzergâhının belirlenebilmesinde önem arz etmektedir. İletişim, ulaşım ve ekonomi gibi nedenlerden dolayı mühür kullanımı Anadolu'da

¹⁶ 406 adet tam, 185 adet parça olarak ele geçmiştir (Coşkun 2005: 381).

artış göstermiştir. Bu bağlamda deri ya da papirüs üzerine yazılmış olan haberler, kil hamur (bulla) üzerine yetkili kişinin mührü basılarak satraplık merkezlerine taşınmıştır. Söz konusu bu haberlerin yolculuğunun en yakın tanığı bullalardır (Kaptan 2017: 264; Bakır 2011: 55; Bakır vd. 2003: 492). Daskyleion'da bulunan bullaların saray arşivi olarak nitelendirilen yerde ele geçmiş olması yerleşimin Kral Yolu ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Her kazı merkezinde saray arşivi yapısının olmayışı bu durumu destekler niteliktedir. Burada ele geçmiş olan bullalar üzerinde Persler için önemli olan Paradeisos (park, bahçe) işlenmiş olduğu görülmektedir (Bakır 2003: 4,5). Ele geçen bullalarda tematik olarak işlenen konular mahkeme törenleri, ibadet ve ritüeller, Persli kahraman ve okçular, av ve savaş ile hayvanlar, mitolojik yaratıklar ve diğer konulardır (Kaptan 2002:13,14). Daskyleion'un konumlandırılmış olduğu coğrafyaya bakıldığında Thrakia, Propontis, Boğazlar ve Phrygia'nın bir kısmına egemen olduğu, bölgeye siyasi ve ticari anlamda söz sahibi olduğu görülmektedir. MÖ 7. ve 6. Yüzyıllara ait olan Doğu Yunan merkezlerinde üretildiği ifade edilen 127 adet ticari amphoranın bulunmuş olması bunu kanıtlamaktadır (Yıldızhan 2008: 166,170; Yaldır 2009: 216).

Daskyleion yerleşimi, Trakya, Propontis ve Boğazlar, Marmara Denizi gibi bölgelere hâkim konumuyla siyasi, Hellespontos ve Anadolu arasındaki yol ağları üzerinde olmasından ötürü de ticari misyonu olan bir yerleşim yeridir (Sarıkaya 2018: 5). Daskyleion yerleşiminde yapılan kazılar esnasında ele geçen bullaların hem taşınan haberlerin güvenliğini sağlamak hem satraplıklardan toplanan vergilerin girişlerini yapmak hem de gıda transferi ve yiyecek depolama gibi işlevler için kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu arkeolojik veri olan bullanın Daskyleion yerleşimindeki varlığı buranın iletişim ve ulaşım hattı üzerinde olduğunu göstermektedir (Polat 2021a: 16,17). Bu bağlamda Kral Yolu'nun Kuzey Rotasını teşkil eden Ephesos, Hypaipa, Pessinous, Gordion ve Ankyra düzleminden Daskyleion yerleşimine bir bağlantı yolunun varlığı araştırılmalıdır.

Karayolları mevcut güzergâh haritasına bakıldığında Selçuk (Ephesos) ile Daskyleion yerleşimleri arasında iki farklı rota olduğu görülmektedir. Söz konusu bu rotalardan ilkinin; Selçuk (Ephesos) yerleşiminden başlayıp İzmir Kemalpaşa üzerinden Manisa Kırkağaç, Balıkesir Savaştepe-Susurluk ve Manyas ilçeleri'ne varan yol oluşturmaktadır. İkinci güzergâh ise, Selçuk'tan Kemalpaşa'ya doğru ilerleyen yolun, Manisa Akhisar, Balıkesir Susurluk yerleşimlerine uğradığını ve buradan da Manyas yerleşimine vardığı görülmektedir.

SONUÇ

Akhaimenidler, Med İmparatorluğu'nu hâkimiyeti altına aldıktan sonra doğal sınırları Halys'e (Kızılırmak) kadar uzanmış ve Lydia Krallığı'nın başkenti olan Sardeis'i ele geçirdikten sonra (MÖ 547/6) Anadolu'nun tamamında söz sahibi olmuşlardır. Kurmuş oldukları *Satraplık* sistemi ve vergilendirmeye Anadolu sınırlarında iki yüzyılı aşkın bir süre hüküm sürmüşlerdir. Kendisinden önce Anadolu'da var olan devletlerin/imparatorlukların kullanmış oldukları yolları kullanan Persler bu anlamda yollarda iyileştirmeler yapmıştır. İdari, ekonomik, haberleşme ve askeri amaçlı kullanılan ve Kral Yolu denilen bu yollar Anadolu'da topoğrafyanın izin verdiği ölçüde şekillenmiştir. Önemli bir liman kenti olan Ephesos'dan başlayan yol önemli merkezlere uğrayarak Sousa'ya ulaşmıştır. Sardeis yerleşiminde "kuzey" ve "güney" rota olarak ikiye ayırdığımız yolun ortak buluşma noktası Melitene'dir (Malatya). Melitene'ye ulaşarak Fırat Nehri'ni (Euphrates) aşan yol, Samosata (Samsat), D.bakır ve Mardin üzerinden Anadolu sınırları dışına çıkmıştır. İki farklı rota üzerinde önemli merkezlerden geçen yol, yukarıda belirtilen amaçlar için kolaylık sağlamaktadır (bkz. Harita 9-10).

Kral Yolu'nun kuzey rotasına dâhil edilmesi gereken önemli iki merkez bulunmaktadır. Her iki merkezde sistematik kazılar gerçekleştirilmiş ve çalışmaya yardımcı olacak arkeolojik veriler ele geçmiştir. Yazar Herodotos'un da Kappadokia Bölgesi sınırları içerisinde ifade ettiği "Kritalla" yerleşiminin kuzey rota üzerinde olduğu düşünülmektedir. Oluz Höyük yerleşiminden kazılar esnasında ortaya çıkarılan Kral Yolu'nun bir parçası, Pers şehir mimarisini yansıtan ateş gede, sütunlu salon (Apadana) gibi mimari öğeler, askeri arkeolojik veriler olan sapan taneleri, kurşundan külçeler gibi buluntular bu durumu kanıtlamaktadır. Bir diğer yerleşim merkezi olan Daskyleion'da (Hisartepe) ele geçen beş yüzün üzerinde "bulla" haberleşme ağı için önemli buluntular arasında yer almaktadır (bkz. Çizim 1). Daskyleion yerleşiminin satraplık merkezi olması, Propontis'ten gelebilecek tehlikelere karşı jeostratejik konumu, paradeisos yapısı gibi sahip olduğu özellikler yerleşim için önemli görülmektedir. Bu bağlamda Kral Yolu'nun Kuzey Rotası'na Oluz Höyük ve Daskyleion yerleşimleri dâhil edilmelidir (bkz. Harita 11-Res. 1).

Kral Yolu aracılığıyla kültürel aktarımın gerçekleştiğine de şahit olmaktayız. Apadana (sütunlu salon) olarak adlandırılan sütunlu salonlara ait olan arkeolojik verilerin Oluz Höyük yerleşiminde bulunması bu durumu desteklemektedir. İlkel hali ahşap dikmelerin yere sabitlenerek üzerine çadır çekilerek kurulan bu yapılar görkemli salonlar halini almıştır. Hypaipa (Günlüce) yerleşiminde

Pers tanrıçası Anahita'nın üzerine yapılan çalışmalarda, Pers sonrasında da Kybele-Artemis-Anahita tanrıçalarının Lydia ve Grek özelliklerine sahip olması kültürel aktarımın örneklerini teşkil etmektedir. Sardeis yerleşimindeki Piramit Mezar yapısı ile İran coğrafyasındaki II. Kyros'un mezarının mezar formlarının benzerliği ve Phokaia'da (Eski Foça) bulunan ve Pers Dönemi'ne tarihlendirilen Taş Kule yapısının her iki mezar yapısına benziyor olması da kültürel taşınımın güzel örnekleridir (bkz. Çizim 2). Kraliyet yaşamının satraplık merkezlerine yansıtılma fikri olan "imitatio regis" paradeisos yapısıyla kendisini göstermektedir. Sardeis, Daskyleion ve Kelainai gibi satraplık ve önemli yerleşim yerlerinde hem arkeolojik veriler hem de metin kayıtları bu durumu desteklemektedir.¹⁷

Anadolu'da iki yüzyılı aşkın bir süre kalan Persler, tüm Anadolu'da ve özellikle de günümüz Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde büyük bir arkeolojik boşluğa sahiptir (Tosun, Parlıtı ve Caner 2021: 108). Tarihsel açıdan zengin bir bilgiye sahip olmamıza rağmen, somut örnekler ışığında maalesef bu söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu durum Doğu ve Güney Doğu Anadolu için maddi kültür açısından yetersiz bir Pers çağı gibi durmaktadır. Maalesef ki, bölgede yapılan ve sayısı çok fazla olmayan arkeolojik çalışmalar dönemin somut verilerle açıklamasına yardımcı olmamaktadır.

Devletlerin/İmparatorlukların kavşak noktası konumunda olan Anadolu coğrafyası, söz konusu bu güçler tarafından elde tutulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada da görülüyor ki, Akhaimenid (Pers) Hanedanlığı kural koyma gücü ve hukuk yaratma kudretiyle hüküm sürmüş olduğu topraklarda, siyasi, iktisadi ve sosyal ilişkilerini geliştirmek için "yol" politikalarını bir araç olarak kullanmıştır (Polat 2022a: 264-265).

¹⁷ Satraplık bölgelerinin yöneticileri olan satrapların, kraliyet merkezinin idareci yaşamını taklit etmeleri (imitatio regis) söz konusu satraplık bölgelerinde Paradeisosların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Genel ifade şekliyle av partilerinin düzenlendiği yerler olan Paradeisoslar, Anadolu sınırları içerisinde Sardeis, Daskyleion, Kelainai ve Karagündüz Höyük gibi yerleşimlerde görülmektedir. Persler, Paradeisos yapılarıyla Anadolu'da yerleşmeyi ve bu yerleşim sonucunda aynı zamanda bir eko sistem özellikleri taşıyan alanlar inşa etmişlerdir. Antik metin yazarları tarafından bu alanlar sadece avlanma amaçlı olarak kullanılmamakta aynı zamanda göz alıcı ve şaşalı yapılarıyla bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Bu şekliyle Paradeisos yapıları halk kitleleri üzerinde etkili olmaktadır. Sparta Kralı Agesilaos'un Batı Anadolu'da bulunan Sardeis şehrindeki Paradeisos yapısını yakıp yıkması soyut ifade şekliyle propaganda amaçlı ayakta duran bu düşünceye bir meydan okumadır (Ksen. Kyr. VIII. 6; Anab. I. 2.7; Hell. IV. 1.15,16,33; Eco. VI. 20,21; Diod. Lib. XIV. 80.2; Curt. Hist. VII. 7.22,24; Kalkan 2013: 706,717; Bulut 2017: 176,177).

KAYNAKÇA**Antik Kaynaklar**

Curt. Curtius, R. Qunintus. (1908). *Historiae Alexandri Magni*, Edmund Hedicke (Ed.), B.G. Teubneri, Lipsiae.

Diod. Diodorus, S. (1989). *Library of History*. (Trans. C.H.Oldfather), London: Harward University Press, William Heinmann Ltd.

Ksen. Anab. Ksenophon (2011). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Oğuz Yarlığaş (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ksen. Kyr. Ksenophon (2007). *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*, Furkan Akderin (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.

Ksen. Eco. Ksenophon (1979). *Economics*, London: Harward University Press, William Heinman Ltd.

Ksen. Hell. Ksenophon (1918). *Hellenica*, Carleton L. Brownson (Trans.), Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press, MA: Harvard University Press, Willian Heinemann Ltd, London.

Hdt. Herodotos (2017). *Historiai (Tarih)*, Müntekim Ökmen (Çev.) (XIII. Basım), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pl. Platon (1967). *Laws*, Plato in Twelve Volumes, Vols. 10 & 11 (Trans. by R.G. Bury), Cambridge, MA, London: Harvard University Press, William Heinemann Ltd. (Loeb Classical Library).

Str. Strabon (2012). *Geographika*, Adnan Pekman (Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Modern Kaynaklar

Albayrak, İrfan (2018). “Eski Asurca Kaynaklara Göre Asur-Anadolu İlişkilerinde Hahhum Krallığı'nın Önemi”, *Archivum Anatolicum* 12/2, s.1-11

Bakır, Tomris (2011). *Daskyleion Balıkesir'in Eski Çağlardaki Valilik Merkezi*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları.

Bakır, Tomris (2003). “Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı”, *Anadolu* 25, s. 1-26.

Bakır, Tomris, Demir, Gürtekin, Gül, ve Tanrıver, Cumhuriyet. (2003). “Daskyleion 2001”, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt: 27-31 Mayıs 2002- Ankara*, Koray Olşen, Haydar Dönmez, Fahriye Bayram, Adil Özme,

Neslihan Güder ve İnsaf Gençtürk-Kılıç (Haz.), (491-500), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Dösimm Basımevi.

Barjamovic, Gojko (2018). “Tüccarlar ve Seyyahlar: Anadolu’da Assurlular (MÖ 2000-1600)”, *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Kemalettin Köroğlu-Selim Ferruh Adalı (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 26-53.

Barjamovic, Gojko (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. The Carsten Niebuhr Institute of Near Eastern Studies, Copanhamen: Museum Tusculanum Press and CNI Publications 38.

Bulut, Hülya (2017). “Yeryüzü Cennetleri: Pers Bahçeleri ve Paradeisosları”, *Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 174-183.

Cahill, Nicolas (2017). “Lydia Satraplığı”, *Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem*. Kaan İren, Çiçek Karaöz, Özgür Kasar (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 308-331.

Clairhout, Inge ve Devreker, John (2008). *Ana Tanrıça’nın Kutsal Kenti Pessinus*, İstanbul: Homer Kitapevi.

Colburn, P. Henry (2013). “Connectivity and Communication in the Achaemenid Empire”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 56 (1)(Ocak), s. 29-52. Doi:10.1163/15685209-12341278.

Coşkun, Gökhan (2005). *Daskyleion’da Orta Akhaemenid Dönem* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, Muzaffer (2020a). “Herodotos’ta Küçük Asya Pers Kraliyet Yolu: Diğer Antik Yazarlarınkı ile Karşılaştırılarak İncelenmesi ve Açıklanması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXV/2, Cilt 35, Sayı 2*, s. 439-472.

Demir, Muzaffer (2020b). “Yeni-Asur ve Pers Kraliyet Posta Sistemleri Üzerine Değerlendirmeler”, *Disiplinler arası Akdeniz Araştırmaları Dergisi VI Phaselis*, s.159-180.

Dönmez, Şevket, Yurtsever Beyazıt, A, Akıllı, Hüseyin, Saba, Mona, Adısönmez, Burçin ve Fidan, İmran (2022). “Oluz Höyük Kazısı Onüçüncü (2019) ve Ondördüncü Dönem (2020) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları Cilt 4*, Ankara 2022, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 318.

Dönmez, Şevket (2021). “2422 Yıl Önceki Büyük Geri Çekilme Onbinlerin Dönüşü’nde Neden Yolda Kimse Yoktu?”, *Tarih Dergi* (Ekim 87), İstanbul: Kafa Grup ve Yayıncılık.

Dönmez, Şevket, (2018). “Oluz Höyük’te Pers Mimarisinin Temelleri Bulundu”, *Tarih Dergisi 54 (Kasım)*, İstanbul, s. 26-29.

Dönmez, Şevket (2017). “Ordular Gidiyordu Amasya Üzerinden Yunanistan’a Doğru 2500 Yıl Önce Akhaimenid Kralı I. Kserkses’in Büyük Seferinin Bilinmeyen Anadolu Güzergâhı”, *Tarih Dergisi 36*, (Mayıs), İstanbul: Kafa Yayıncılık, s. 44-47.

Dönmez, Şevket (2016). *Anadolu ve Ermeniler Kızılırmak Havzası Demir Çağı Toplumunun Doğu Anadolu Yaylası’na Büyük Göçü*, İstanbul: Ön Tarih Yayınları 1.

Dusinberre, Elspethe R. M. (2010). “Sardes’ten Lidya-Pers Mühürleri”, *Lidyalılar ve Dünyaları*, Nicolas D. Cahill (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.177-190.

French, David (1998). “Pre and Early Roman Roads of Asia Minor. The Persian Royal Road”, *Journal of the British Institute of Persian Studies Volume 36 Issue 1*. (published by Taylor & Francis), s.14-43.

Hacıköylü, Büşra (2019). “Pers (Akhaimenid) Kralı Kserkses’in Yunanistan Seferinin Anadolu Güzergâhı: Güncel Arkeolojik ve Tarihsel Coğrafya Bulguları Işığında Genel Bir Değerlendirme”, *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, Aynur Özfirat-Şevket Dönmez-Mehmet Işıklı- Mona Saba (Haz.), İstanbul: Ege Yayınları, s. 159-179.

Hallock, T. Richard (1969). *Persepolis Fortification Tablets*, Chicago: The University of Chicago Press, The University of Chicago Oriental Institute Publications XCII.

İren, Kaan ve Yıldızhan, Handan (2017). “Pers Daskyleion’u: Güney Marmara Bölgesi’nde Bir Satraplık Merkezi”, *Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem*. Kaan İren, Çiçek Karaöz ve Özgür Kasar (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 332-349.

Kalkan, Hatice (2021). “Kral Yolu”, *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2. Cilt*, Ankara: Popüler Bilim Kitapları, s. 417.

Kalkan, Hatice (2016). “Hypaipa Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması-2014”, *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt: 11-15 Mayıs*

2015- *Erzurum*. Candaş Keskin (Haz.), (1-14). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Kalkan, Hatice (2013). "A Royal Tradation in Karagündüz Mound: İmitatio Regis", *International Journal of Human Sciences* Volume 10 Issue 2, s. 707-718.

Kalkan, Hatice (2008). *MÖ 6-4. Yüzyullarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü..

Kaptan, Deniz (2017). "Anadolu'da Pers Dönemi Mühürleri", *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*. Kaan İren, Çiçek Karaöz ve Özgün Kasar (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 254-267.

Kaptan, Deniz (2002). *The Daskyleion Bullae: Seal Images From the Western Achaemenid Empire*. Pierre Briant, Wouter Henkelman, Amelia Khurt, Johan de Roos, Margaret C. Root, Heleen Sancisi Weerdenburg, Josef Wiesehöfer (Ed.), Achaemenid History XII, Volume I-II

Kent, Roland (1953). *Old Persian: Grammer, Texts, Lexicon*, American Oriental Society Volume 33, America.

Khurt, Amelia (2009). *Eski Çağ'da Yakındoğu Cilt II*, Dilek Şendil (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Polat, Erdal (2022a). *Pers Kral Yolu'nun Anadolu Güzergâhları*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat, Erdal (2022b). "Kserkses'in Anadolu Güzergâhı", *5th International Congress On Life, Social, And Health Sciences In A Changing World, İstanbul*, 26-27 March 2022, Prof. Dr. Elnarə Şəfiyeva, Dr. Muhammad Safdar Bhattı, Tuba Fırat (Ed.), Türkiye: BZT Akademi Yayınevi, s. 63.

Polat, Erdal (2021a). *Daskyleion's Connection With The Persian King's Road [Bildiri]*. *V. International Istanbul Scientific Research Congress*, Prof. Dr. Lubbert Picchioni, Tuba Fırat, Baha Ahmet Yılmaz (Ed.) 14-15 August 2021. s. 16-17. İstanbul.

Polat, Erdal (2021b). *Pers Kral Yolu Üzerine Bir Değerlendirme [Bildiri]*. Ramazan Gafarlı (Ed.). *Karabagh International Congress of Modern Studies in Social and Human Sciences*, 17-19 Haziran 2021. s.74-75, Azerbaycan.

Polat, Erdal (2019). "Kilikia Bölgesi Akhaimenid Dönem İdari Sistemi", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yapılar, Buluntular, Müzeler Çizim*

ve Fotoğraflar Eşliğinde, İstanbul: Hiper Yayınları, s.71-82.

Ramsay, M. W (1920). “Military Operations on the North Front of Mount Taurus”, *The Journal of Hellenic Studies Vol. 40 Part 1*, UK: Cambridge University Press, s. 89-112.

Sarıkaya, Sevgi (2018). *Anadolu’da Persler Daskyleion Satraplığı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Sevin, Veli (2019). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tekin, Oğuz (20007). *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu’nun İki Ayrılmasına Kadar (MÖ 12. MS. 4 yüzyıllar arası)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tosun, Murat, Parlıtı, Umut ve Caner, Eyüp (2021). “Doğu Anadolu Bölgesi’nin Geç Demir Çağı (Pers/Akhaimenid Dönemi) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Arkeoloji Dergisi XXVI Cilt 1 Sayı 26*, s. 107-120.

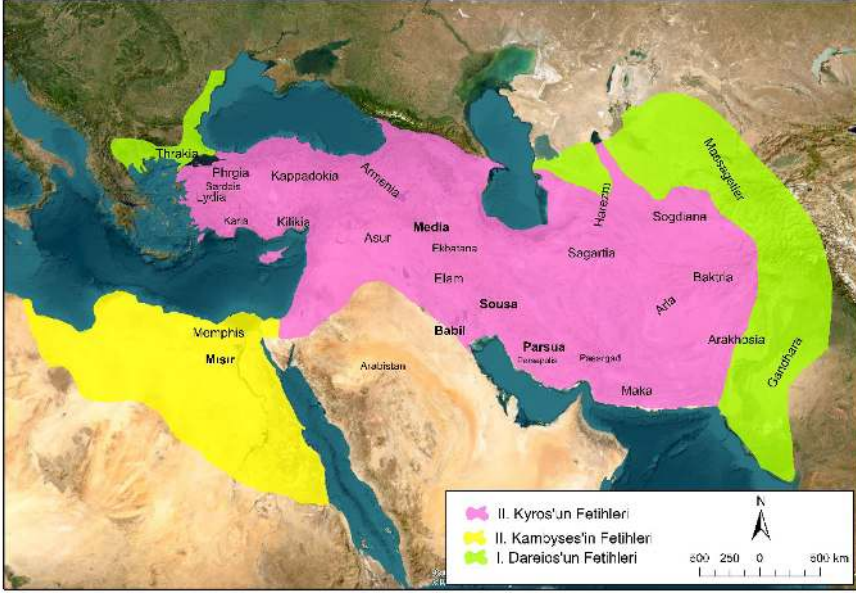
Tsetskhladze, Gocha, Anderson, William, Avram, Alexandru, Avram, Suzana, Clark, Vincent, Flemming, Kristal, Kortanoğlu, Eser, Krsmanovic, Damjan, Cleary, N. Michelle ve Schmidt, Armin (2012). “Pessinus 2010”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt: 23-28 Mayıs 2011- Malatya*. Haydar Dönmez ve Ömer Ötgün (Haz.), (103-144), Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık.

Yaldır Koçak, Aylin (2009). *İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion’un Ticari İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

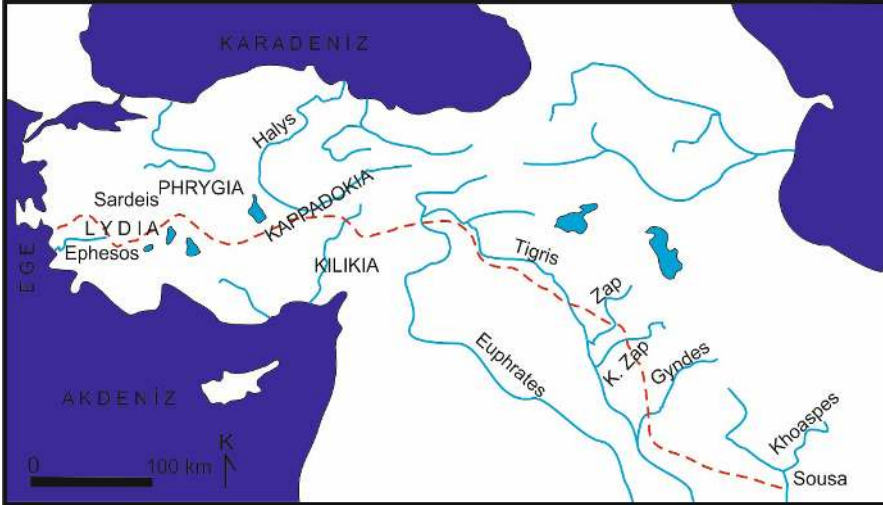
Young, S. Rodney (1963). “Gordion on The Royal Road”, *Proceedings of The American Philosophical Society 107/4*. s. 348-364.

Yıldızhan, Handan (2008). *Erken Akhaimenid Dönemde Daskyleion* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

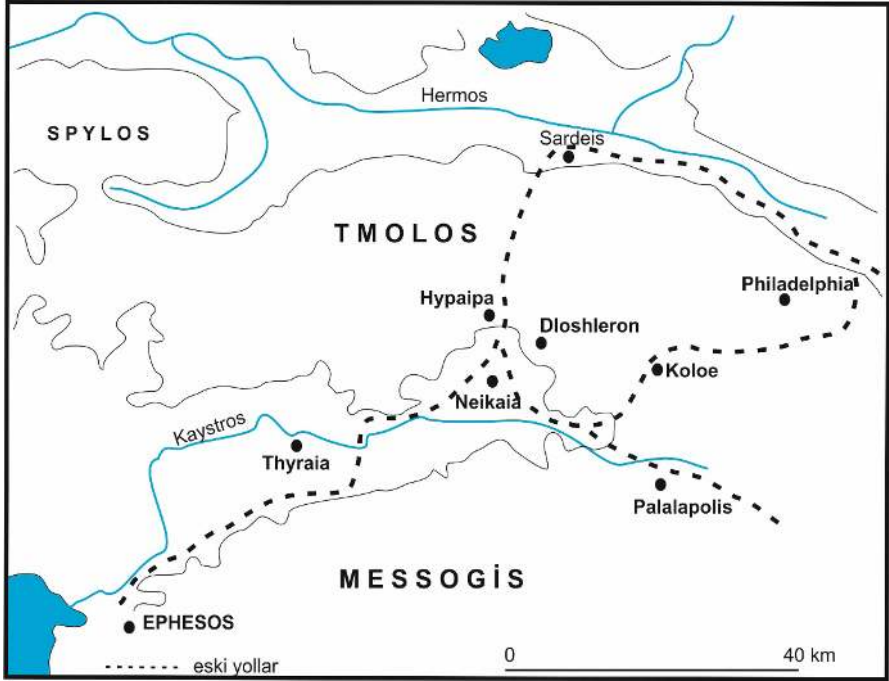
Ekler

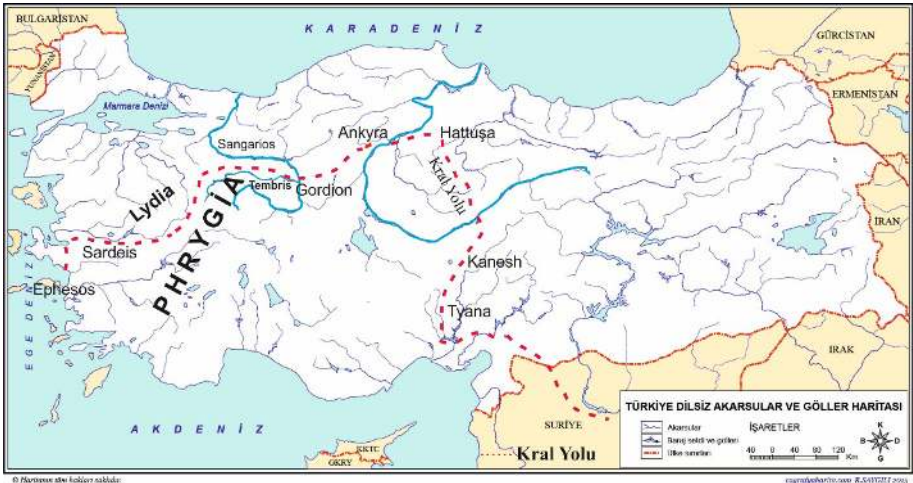
Harita 1: Pers İmparatorluğu'nun Yayılım Alanı (Tekin, 2007: 46 yeniden düzenleme yapılmıştır).

Harita 2: Sevin'e göre; Kral Yolu Güzergâhı (Sevin, 2019: Res. 4 yeniden düzenleme yapılmıştır).

Harita 3: Ephesos-Hypaipa-Sardeis güzergâhı (Kalkan, 2014: Res 1 yeniden düzenleme yapılmıştır).

Harita 4: Young'a göre; Kral Yolu haritası (Young, 1963: Fig. 1 yeniden düzenleme yapılmıştır).

Harita 5: Kral Yolu kuzey rotası.

Harita 6: I. Kserkses'in izlediği olası güzergâh (Polat, 2021: Harita 4).

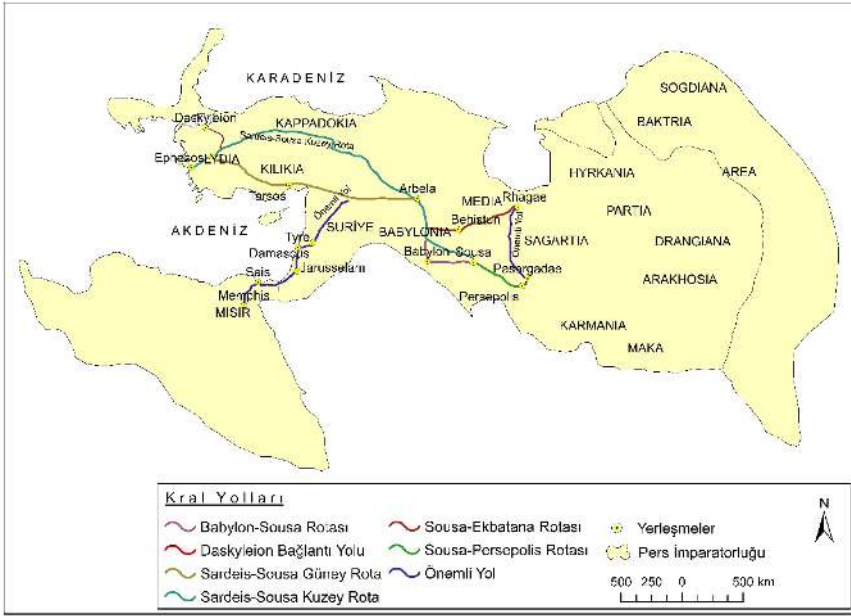
Harita 7: III. Kyros'un izlediği olası güzergâh (Dönmez, 2021: 18).

Harita 8: Kral Yolu güney rotası.

Harita 9: Kral Yolu kuzey ve güney rotası.

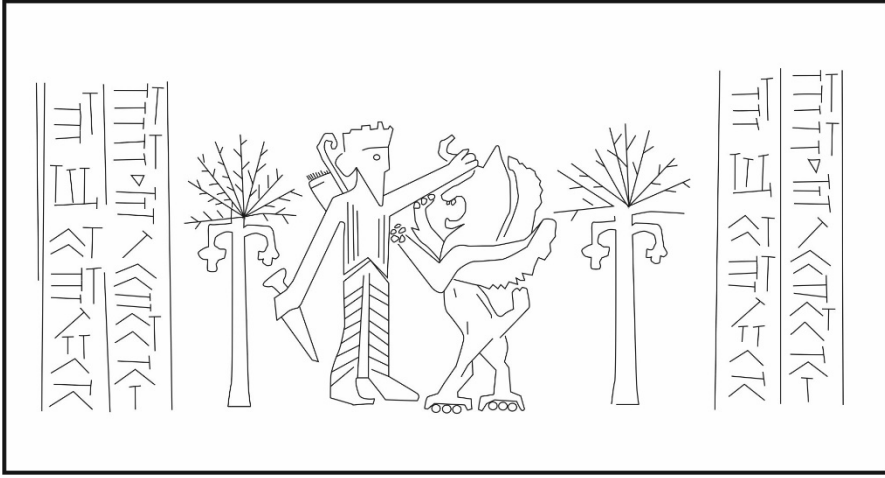
Harita 10: Kral Yolları haritası kuzey ve güney rota (Colburn, 2013: Fig. 1).

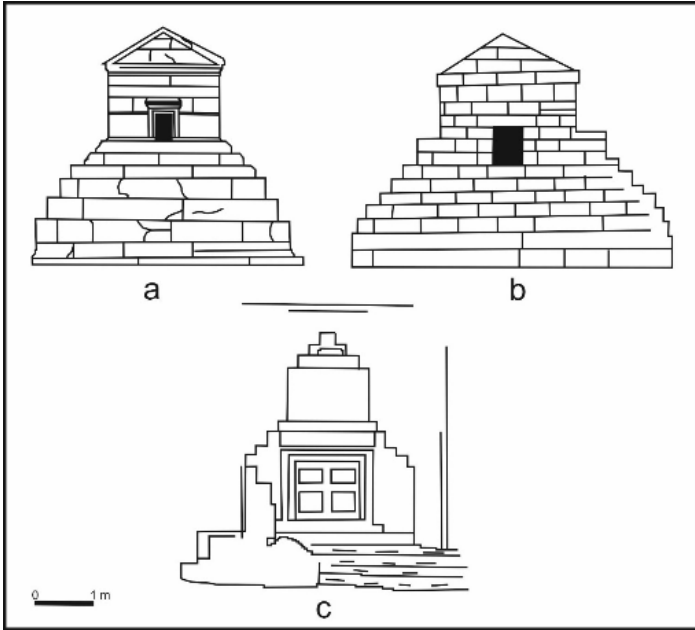
Harita 11: Kral Yolu kuzey rotası, Daskyleion ve Oluz Höyük yerleşimleri bağlantısı.

Resim 1: Oluz Höyük Kral Yolu'nun bir bölümü ([<https://www.haberturk.com/oluz-hoyuk-kazi-alaninda-pers-sarayinin-mutfagina-ulasildi-3183612> Erişim Tarihi: 11.10.2021].

Çizim 1: Daskyleion'da ele geçen Persli kahraman ve okçu temalı bulla (Kaptan, 2002: DS18).

Çizim 2: Piramit Mezar Yapıları.

a: Pasargadai Kyros Mezarı

b: Sardeis Piramit Mezar (Cahill, 2017: Res.11).

c: Phokaia Taş Kule (Tekin, 2007: 54).

